

Zakład Kartografii
Instytut Nauk o Ziemi, UMCS

MIECZYŚLAW SIRKO

Zarys dorobku kartograficznego prof. Eugeniusza Romera

An outline of the cartographic achievements of Prof. Eugeniusz Romer

W roku 2004 mija 50 lat od daty śmierci prof. Eugeniusza Romera, wybitnego polskiego kartografa, którego dzieła z zakresu różnych dyscyplin geograficznych wniosły istotny wkład w rozwój nauki światowej. Stanowi to okazję do przypomnienia kilku faktów z życiorysu oraz jego sylwetki naukowej.

Urodził się trzeciego lutego 1871 roku we Lwowie. Naukę w Szkole Ludowej w Rzeszowie rozpoczął w roku szkolnym 1878/79. Dwie ostatnie klasy ukończył w Krośnie. W 1881 roku, po ukończeniu czteroklasowej Szkoły Ludowej, rozpoczął naukę w gimnazjum w Jaśle (1881–1884). Kolejne pięć lat, do zdania matury (1889), uczęszczał do Gimnazjum Państwowego w Nowym Sączu.

W roku akademickim 1889/90 rozpoczął studia historyczne na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. W drugiej połowie drugiego roku studiów zapisał się na studia geograficzne, które przerwał po pół roku i w październiku 1891 roku udał się do Halle, gdzie na uniwersytecie podjął studia u prof. A. Kirchhoffa. Po roku nauki w Niemczech wrócił do Polski i zapisał się na czwarty (ostatni) rok studiów geograficznych we Lwowie (1892/93).

Po uzyskaniu absolutorium rozpoczął pracę w szkole w charakterze suplenta (zastępca profesora gimnazjalnego w dawnym szkolnictwie), a po zdaniu egzaminu nauczycielskiego (1895) – nauczyciela.

Doktoryzował się w 1894 roku, na podstawie rozprawy *Studia nad rozkładem ciepła na kuli ziemskiej* opublikowanej w 1892 roku – jeszcze za czasów

studenckich. W roku 1895 wyjechał do Wiednia, gdzie kontynuował studia morfologiczne u prof. A. Pencka. Na początku 1896 roku przeniósł się do Berlina, gdzie studiował meteorologię.

Habilitował się w roku 1899 na podstawie rozprawy *Wpływ klimatu na formy powierzchni ziemi*. W tym też roku zmienił swój stan cywilny. Jego żoną została Jadwiga Rossknecht – córka dyrektora browaru okocimskiego. Nadal jednak pracował w szkole średniej, to bowiem zapewniało mu materialną podstawę bytu. Pracy tej poświęcił się bez reszty, czego dowodem było wydanie (1904) podręcznika *Geografia dla klasy pierwszej szkół średnich*.

Zestawiony przez F. Uhorczaka (1955) dorobek naukowy E. Romera obejmuje:

1. Prace naukowe, popularnonaukowe, publicystyczne i informacyjne. Z tego zakresu drukiem ukazały się 273 pozycje i 35 uzupełnień – łącznie 308, w tym 49 obcojęzycznych, a 37 kartograficzno-metodycznych.

2. Prace kartograficzne, których łącznie ze wznowieniami ukazało się 202, w tym 58 atlasów, 140 map i 4 globusy.

Całość dorobku naukowego E. Romera zawiera się w 510 pozycjach, nie licząc około 360 recenzji i sprawozdań, których kartoteka zaginęła. Szczegółowe jego rozpatrzenie wymagałoby opracowania bardzo obszernej monografii z zakresu różnych dyscyplin geograficznych. Do podobnej konkluzji dojdziemy w przypadku zawężenia tematu do zagadnień kartograficznych zamykających się liczbą 239 prac. Dlatego też problematyka przedłożonego artykułu dotyczy głównych rysów kartografii romerowskiej.

Początki kariery naukowej w najśmielszych przewidywaniach nie wskazywały, że kartografia stanie się jego pasją i głównym kierunkiem zainteresowań. Wystarczy przypomnieć, iż zaczął ją uprawiać stosunkowo późno oraz że w tym czasie dorobek naukowy E. Romera (66 prac) dotyczył zagadnień z zakresu klimatologii, geomorfologii i dydaktyki geografii. Ostatnie zdanie kryje w swojej treści próbę odpowiedzi na pytanie, co zadecydowało o jego osiągnięciach w dziedzinie kartografii. W tym miejscu zgodzić się należy ze zdaniem Ł. Mazurkiewicz-Herzowej (1966), która na stronie 130 pisze: „[...] Wartość Romera jako kartografa wpływała z jego świetnego przygotowania geograficznego. Stał się wielkim kartografem głównie dlatego, że był wielkim geografem, obdarzonym wyjątkowym »zmysłem« geograficznym... Doceniając wielką wagę mapy w nauczaniu geografii, stał się Romer również twórcą polskiej kartografii szkolnej”.

Zainteresowanie kartografią E. Romer zaczął przejawiać w końcu XIX wieku. Potwierdzenie znajdujemy w obszernej monografii J. Czyżewskiego (1966), w której, na stronie 45 pisze: „[...] Z czasem zaczął czynić w notatkach coraz więcej wzmianek o mapach oraz streszczać dzieła z zakresu kartografii”. Z racji wykonywania zawodu nauczycielskiego dostrzegał potrzebę do-

starczenia uczniom nowych podręczników, a także pomocy kartograficznych. Jednakże materialny wyraz nowego kierunku zainteresowań E. Romera uwieńczył został wydaniem *Atlasu geograficznego* (1908). Zainteresowanie kartografią ujawniło się u E. Romera stosunkowo późno, bowiem pracę nad *Atlasem geograficznym*, jego pierwszym dziełem w nowej dziedzinie nauki, rozpoczął w 1904 roku, czyli w wieku 33 lat. *Atlas* doczekał się 16 edycji, od IX wydania (1926) pod zmienioną nazwą *Mały atlas geograficzny*. Od drugiego wydania stanowił integralną część wspomnianego wyżej podręcznika. A zatem zainteresowanie E. Romera kartografią wynikało z przyczyn dydaktycznych. Wydaje się, że ani wcześniej, ani później tak niewielki zbiór map (10 tablic) nie spowodował tak ogromnego zainteresowania zarówno w kraju, jak i poza jego granicami; ale też powody były ważne, była to pierwsza hipsometryczna synteza całej kuli ziemskiej (Uhorczak, Wąsowicz 1960). Zastosowane w *Atlasie* rozwiązania stały się cechami kartografii romerowskiej. Należą do nich: konsekwentne stosowanie siatek wiernopowierzchniowych (w przypadku *Małego atlasu* odwzorowania azymutalnego Lamberta), przyjęciu poziomicy 300 m jako granicznej między nizinami a wyżynami oraz izobaty 7000 m podkreślającej rzeźbę dna oceanów, jednolita generalizacja treści map tego samego typu, stosowanie zasady mapy pozornie pustej (Janiszewski 1971).

Obok wymienionych cech z czasem doszły inne: konsekwentna tęczowa skala barw, stosowanie wielokrotności skal w różnych mapach atlasów, preferowanie pisma blokowego, stosowanie tych samych barw i znaków w symbolice kartograficznej, preferowanie porównywalności poprzez umieszczenie w skali podstawowej na mapach kontynentów mapy Polski, uprzywilejowanie tradycyjnego nazewnictwa polskiego, stosowanie prostych, łatwo wymiernych sygnatur dla zjawisk gospodarczych, możliwie szerokie stosowanie izarytm.

W roku 1928 w dwudziestą rocznicę wydania *Małego atlasu geograficznego* opublikowano jego dziesiątą edycję. Stanowiło to doskonałą okazję zarówno do przypomnienia historii powstania dzieła, jak i zmian obrazu hipsometrycznego Ziemi w następstwie ukazania się nowych źródeł. E. Romer na łamach „Polskiego Przeglądu Kartograficznego” (1928) szeroko uzasadnił dokonane zmiany, między innymi zrezygnowano z map Galicji i Austro-Węgier, zamieszczając w zwolnione miejsce mapę Polski.

W wydaniu XI (1931) treść *Atlasu* uległa daleko idącej metamorfozie. Wprawdzie pozostawiono mapy części świata i planigloby, ale „rozbudowa (poszła) w kierunku wprowadzenia różnych map przeważnie o charakterze monograficznym. Zależnie od modyfikacji programu szkolnego ulegał też zmianom i atlas” (Wąsowicz 1955, s. 171).

Kontynuację zainteresowań dydaktycznych, wynikających z potrzeb zaopatrzenia szkół w pomoce kartograficzne, stanowiła seria pięciu atlasów krajoznawczych, opracowanych dla następujących województw: łódzkiego (1923),

warszawskiego (1923), stanisławowskiego i tarnopolskiego (1924), poznańskiego i pomorskiego (1924) oraz krakowskiego i śląskiego (1925). Atlasy pozostałych województw, z nieznanymi przyczynami, nie ukazały się.

O ile w początkowym okresie główny nurt zainteresowań kartograficznych E. Romera wynikał z przyczyn dydaktycznych, to niewiele później skryształizował się drugi kierunek wypływający z potrzeb politycznych. Zaowocował on przede wszystkim opracowaniem i wydaniem w 1916 roku *Geograficzno-statystycznego atlasu Polski*, uznawanego w literaturze kartograficznej za pierwszy atlas narodowy naszego kraju (Uhorczak 1971). Znamienny jest fakt, że dzieło to powstało w czasie, kiedy Polska będąc pod zaborami znikła z mapy politycznej świata.

Potrzeba opracowania i wydania atlasu wynikała z sytuacji politycznej państw europejskich uwikłanych w pierwszą wojnę światową. Romer zdawał sobie sprawę, że działania wojenne wcześniej czy później się zakończą, a w rezultacie powstaną warunki do restauracji Polski, odzyskania niepodległości. Dlatego też należało podjąć starania, mające na celu dostarczenie argumentów uzasadniających nowy ład polityczny w Europie. Najlepszą formę argumentacji widział E. Romer w opracowaniu atlasu, na mapach którego uzasadniona zostanie przynależność obszaru objętego kartowaniem do terytorium państwa polskiego.

W przedmowie do *Atlasu* pisał: „...Z górą sto lat temu (1807) wydał Stanisław Staszyc, w czasach o napięciu dziejowym podobnym do dzisiejszego, po raz pierwszy *O statystyce Polski krótki rzut wiadomości, potrzebnych tym, którzy ten kraj chcą oswobodzić, i tym, którzy chcą w nim rządzić*. Tesame też względy stały się dla mnie przewodnim motywem przy opracowaniu *Geograficzno-statystycznego Atlasu Polski*. *Atlas* ilustruje stosunki narodowe, społeczne i gospodarcze w okresie poprzedzającym »wielką wojnę«... Terytorium, przedstawione w *Atlasie*, obejmuje cały obszar dawnego państwa polskiego przyjęto granicę z roku 1772 jako też te prowincje lub okręgi państw sąsiednich, w których znajduje się większa liczba Polaków, uzasadniająca współczesne istnienie kwestyi polskiej” (Romer 1916).

Należy podkreślić, iż tempo opracowania *Atlasu* było wręcz imponujące. W końcu grudnia 1914 roku E. Romer, wraz z rodziną, przeprowadził się do Wiednia, a wczesną wiosną 1916 roku wrócił do Lwowa (Romer 1985). W tym czasie (w okresie jednego roku) opracował koncept *Atlasu*, wykonane zostały pierworisy autorskie i czystorysy, a druk wykonało wydawnictwo *Freitag und Berndt* istniejące do dnia dzisiejszego w Wiedniu. O ile jednak *Mały atlas geograficzny* był w całości autorstwa E. Romera (tylko niektóre czystorysy wykonał Loeffler, co zostało odnotowane na poszczególnych kartach), to w *Geograficzno-statystycznym atlasie Polski* pomieszczone zostały mapy również innych autorów. Fakt ten Romer uzasadniał następująco: „Całemu szeregowi współ-

pracowników zawdzięczam natomiast fachowe opracowanie specjalnych tematów. Prof. Dr. K. Nitsch (Kraków) opracował stosunki językowe, Dr. J. Nowak (Lwów–Wiedeń) geologię, Dr. S. Weigner (Kraków–Wiedeń) górnictwo, Dr. J. Rutkowski (Warszawa–Wiedeń) wielką własność, Dr. W. Semkowicz (Lwów–Wiedeń) historię, Dr. W. Szafer (Lwów–Kielce) florę. Współ z B. Chodkiewiczem (Lwów–Wiedeń) powstała mapa komunikacyjna, a materiały do prasy polskiej zestawił Dr. B. Gubrynowicz (Lwów–Wiedeń)” (Romer 1916). Niemniej jednak całością redakcji kierował Romer, był również autorem 53 map, współautorem 6, a 10 map opracowali inni (patrz powyżej).

Generalnie *Atlas* składa się z dwóch części: tekstowej i mapowej. Tekst, opracowany w trzech językach (polskim, niemieckim i francuskim), podaje genezę, cel map, zamieszcza wykorzystane materiały źródłowe, objaśnia zastosowane metody kartograficzne, interpretację przedstawionych problemów i zagadnień. Można powiedzieć, że w znacznej części stanowi rozprawę metodyczno-naukową, do napisania której wykorzystane zostało 238 źródeł. Całość opisu zajmuje 57 stron formatu *Atlasu* (355 x 325 mm), z czego 48 jest autorstwa E. Romera.

Uwagę zwraca forma wydania. Mapy wydrukowane zostały jednostronnie na luźnych kartach, co znacznie ułatwia dowolne ich zestawienie w zakresie opracowanych tematów. Łącznie na 32 planszach rozmieszczonych zostało 65 map, których bardzo szeroką tematykę można ująć w następujące działy: fizjografia, stosunki narodowo-polityczne, wyznaniowe i kultury duchowej, rolnictwo i użytkowanie ziemi, hodowla, górnictwo, przemysł, kooperatywa kredytowa (spółdzielczość) i komunikacja (Mazurkiewicz-Herzowa 1966).

Rolę i znaczenie *Geograficzno-statystycznego atlasu Polski* określa jego znaczenie polityczne i naukowe. Pierwsze podkreśla tytuł opracowania, zasięg i cel. Wyraża się to w użyciu nazwy Polska dla terytorium niemającego wówczas swojego odniesienia na mapie politycznej. Podobny charakter ma zasięg opracowania, obejmujący terytorium Polski przedrozbiorowej (800 000 km²), a także cel jasno wyrażony przez Romera w przedmowie (patrz powyżej). Swoją wymowę ma również fakt, że omawiane dzieło zostało opracowane i wydane w Wiedniu, stolicy jednego z państw zaborczych.

Nowością *Atlasu* było szerokie zastosowanie metody izarytmicznej do prezentacji zagadnień społeczno-gospodarczych, której dotychczas używano do przedstawiania zjawisk fizycznych. W późniejszych swoich pracach Romer wielokrotnie nawiązywał do idei *Atlasu statystycznego*, wykorzystując ją w licznych atlasach Polski.

Ukazanie się *Geograficzno-statystycznego atlasu Polski* odbiło się szerokim echem zarówno w kraju, jak i poza jego granicami¹. Prawdopodobnie spowo-

¹ Tuż po wydrukowaniu pierwszego wydania *Geograficzno-statystycznego atlasu Polski* uka-

dowało to, iż Romer został zaproszony na konferencję pokojową do Paryża w charakterze eksperta geograficznego.

Organizacyjnie związany był z Biurem Geograficznym utworzonym przy Polskiej Delegacji Pokojowej w Paryżu, powołanej na początku stycznia 1919 roku. Zadaniem Biura było dostarczenie możliwie szerokiej informacji o Polsce z zakresu geografii, etnografii, stosunków fizjograficznych, komunikacyjnych i ekonomicznych. Zebrane materiały były bogato wyposażone w opracowania kartograficzne. Część z nich (92), wydrukowana jednostronnie i rozmieszczona na 40 tablicach, ukazała się w 1921 roku pod wspólnym tytułem *Polski atlas kongresowy*. Zasięgiem terytorialnym (Polska przedrozbiorowa – 1772 r.) i skalą główną (1:5 000 000), w której zamieszczono 16 map, a także częściowo tematyką, nowe opracowanie nawiązuje do *Geograficzno-statystycznego atlasu Polski*. Pozostałe mapy, wykonane zarówno w skali większej, jak i mniejszej od podstawowej, mają zasięg terytorialny ograniczony do wybranych obszarów, ponieważ swoją tematyką obejmują określone części Polski. Przykładem są mapy zatytułowane: *Granice etnograficzne w Suwalskiem* w skali 1 : 300 000 (tablica XXI), *Szkoły polskie na Rusi* 1 : 3 000 000 (tablica XXIV), *Polacy i Litwini* 1 : 8 000 000 (tablica XVIII), *Polskie szkoły na Mińszczyźnie i Mohylewsczyźnie (1917 do kwietnia 1918)* 1 : 2 000 000 (tablica XXIII).

Układ treści *Atlasu*, na pierwszy rzut oka chaotyczny, w rzeczywistości jest logiczny i głęboko przemyślany, pozwalający wydzielić cztery główne grupy zagadnień. Pierwsza (tablice I–XIV) dotyczy przeszłości historycznej ziem polskich (rozbiory), a także zniszczeń wojennych oraz polskich druków i muzeów. Treść map tej części *Atlasu* została przedstawiona na tle terytorium Polski z 1772 r. Druga grupa zagadnień (tablice XV–XXV) dotyczy problemów związanych z granicą wschodnią kraju. Szczególnie cenne są mapy organizacji Kościoła rzymskokatolickiego i szkolnictwa polskiego na Kresach Wschodnich, a także sporu z Litwą. Ziemie południowe (Galicji Wschodniej, Spiszu, Orawy, Czadeckiego i Śląska Cieszyńskiego) stanowią treść map zamieszczonych na tablicach XXVI–XXXI (trzecia grupa). Pozostałe obszary graniczne (ziemie zachodnie i północne), problemy związane z ich obroną omawiają mapy tablic XXXII–XXXVIII (czwarta grupa zagadnień).

Bardzo wąska tematyka opracowań kartograficznych i oszczędne stosowanie opisów sprawiają wrażenie mapy pozornie pustej, co należy do jednej z głównych cech kartografii romerowskiej. W końcowym zdaniu przedmowy do *Atlasu kongresowego* E. Romer pisał: „Każda mapa tej serii służyła już

zało się 20 jego recenzji, w tym m.in. A. Pencka, L. Sawickiego, S. Pawłowskiego (F. Uhorczak, 1955, *Bibliografia prac prof. Eugeniusza Romera*, Czasop. Geograf., XXVI, 1–2, s. 22). Zauważone zostało również drugie wydanie *Atlasu* (1921).

w swoim czasie celom uświadomienia i propagandy, może całość odda jeszcze niejaki w tej mierze usługi” (Romer 1921).

Ważnym wydarzeniem w dziejach polskiej kartografii było ukazanie się w 1928 roku *Powszechnego atlasu geograficznego*, największego w okresie dwudziestolecia międzywojennego dzieła kartograficznego, całkowicie opracowanego i wydrukowanego w kraju. Aczkolwiek koncepcja *Atlasu* była E. Romera, to jednak do opracowania wielu map zostali poproszeni zarówno autorzy opracowań do *Geograficzno-statystycznego atlasu Polski* (Weigner i Szafer), jak i nowi współpracownicy (Szumański, Wąsowicz, Zierhoffer).

Atlas charakteryzuje konsekwentne przestrzeganie zasad kartografii romerowskiej. Uzupełnienie treści map stanowią liczne diagramy z zakresu geografii fizycznej i gospodarczej. Prawdopodobnie jednak E. Romer uznał, iż te ostatnie nie spełniają należycie przypisywanej im roli i dlatego w drugim wydaniu *Atlasu* (1934) zostały pominięte. Natomiast dodany został skorowidz obejmujący około 14 000 nazw. Ponadto na mapach części świata zamieszczono mapy Polski w skali mapy głównej, co umożliwia przeprowadzanie porównań. W układzie treści można wyróżnić trzy części: świat (41 map), kontynenty i kraje polarne (142 mapy), Polska (55 map). Łącznie na 57 planszach zamieszczonych zostało 238 map oraz 96 wykresów i diagramów.

Okres międzywojenny charakteryzuje bardzo owocna naukowa i organizacyjna działalność Romera. W wymienionym czasie ukazało się 126 prac. O rozległości jego zainteresowań naukowych świadczy bibliografia zestawiona przez Uhorcza (1955). Istotnych informacji dostarczają publikacje jego uczniów poświęcone Mistrzowi, zamieszczone w pierwszym i drugim zeszycie „Czasopisma Geograficznego” z 1955 roku. Największe uznanie, jak już wcześniej podkreślano, przyniosły Romerowi, różne pod względem przeznaczenia i treści, atlasy, których (łącznie ze wznowieniami) ukazało się 58, z czego w okresie międzywojennym 44².

E. Romer zdawał sobie sprawę, że pomyślny rozwój rodzimej kartografii wymaga uniezależnienia się od obcych wydawnictw (Militargeographisches Institut w Wiedniu oraz wydawnictwa Freitag und Berndt), w których drukowano zarówno atlasy, mapy ściennie, jak i podręczniki. Liczne podróże zagraniczne (m.in. do Paryża, Brukseli, Oslo, Pragi) pozwoliły mu zapoznać się z organiza-

² *Mały atlas geograficzny* (11 wydań), *Geograficzno-statystyczny atlas Polski* (II wydanie 1921), *Polski atlas kongresowy* (1921), *Atlasy krajoznawcze województw* (1923–1925), *Atlas Polski współczesnej* (trzy wydania 1924, 1926, 1928), *Powszechny atlas geograficzny* (dwa wydania 1928, 1934), *Polityczny atlas kieszonkowy* (1937). Trzy z wyżej wymienionych atlasów (*Mały atlas geograficzny* wydanie XIII – 1938, *Powszechny atlas geograficzny* wydanie III – 1938, *Polityczny atlas kieszonkowy* wydanie II – 1938) z powodu wybuchu wojny nie zostały rozpowszechnione.

cją pracy i wyposażeniem przedsiębiorstw kartograficznych. Nabytą wiedzę wykorzystał do stworzenia we Lwowie ośrodka kartograficznego.

Pierwszym etapem było powołanie, wiosną 1921 roku, Instytutu Kartograficznego, który od początku stanowił centrum działalności naukowo-wydawniczej (Pawlak 1995). Było to możliwe dzięki temu, że współpracownikami Romera stali się między innymi: Szumański, Wąsowicz, Janiszewski, a także Kosiba, Uhorczak, Halicka.

Drugim zamierzeniem Romera było stworzenie własnej bazy poligraficznej. Po wielu perturbacjach udało się je zrealizować powołując w 1924 roku przedsiębiorstwo Zjednoczone Zakłady Kartograficzne i Wydawnicze Książnica-Atlas Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych, Spółka Akcyjna we Lwowie z Oddziałem w Warszawie. Prezesem rady nadzorczej został E. Romer. Pierwszym tytułem całkowicie wydrukowanym we Lwowie (1924) było VIII wydanie *Małego atlasu geograficznego*. Na podkreślenie zasługuje fakt, że E. Romer intensywnie wykorzystywał możliwości produkcyjne przedsiębiorstwa. W okresie 14 lat funkcjonowania Książnicy-Atlas spod jego prasy ukazało się 46 atlasów i 76 map autorstwa założyciela firmy.

Ważnym wydarzeniem w dziejach polskiej kartografii było powołanie do życia „Polskiego Przeglądu Kartograficznego”, ukazującego się kwartalnie przez 12 lat (1923–1934). Trud jego prowadzenia spoczął na barkach dwuosobowego zespołu redakcyjnego (Romera i Wąsowicza). Celem powołania „Przeglądu” było podniesienie kultury kartograficznej w odrodzonej Polsce. Najwięcej uwagi poświęcono działalności Wojskowego Instytutu Geograficznego. Każda ukazująca się mapa była skrzętnie odnotowywana i recenzowana. Baczna uwagę zwrócono również na stosunek do polskiej kartografii obcej (Romer 1936). Na łamach periodyku ukazało się 87 artykułów i 851 recenzji. Wśród autorów szczególną aktywnością wykazał się Wąsowicz (35 artykułów oraz 589 ocen i sprawozdań).

Po II wojnie światowej E. Romer zamieszkał w Krakowie. Pomimo zaawansowanego wieku i pogarszającego się stanu zdrowia systematycznie powiększał swój dorobek naukowy. Wystarczy powiedzieć, że w ostatnich ośmiu latach życia opublikował 33 prace, 9 atlasów (w tym aż osiem wydań *Małego atlasu geograficznego*) oraz 43 mapy (Uhorczak 1955). W roku akademickim 1945/46 prowadził wykłady w Uniwersytecie Jagiellońskim. Na 13 przeprowadzonych przez Romera habilitacji aż 7 przypada na okres krakowski. Żywo interesował się reaktywowaniem działalności we Wrocławiu Wydawnictwa Książnica-Atlas. Uczestniczył w pracach Rady Naukowej dla Ziemi Odzyskanych.

Zarysowana, z konieczności bardzo zwięźle, działalność naukowa i organizacyjna prof. Romera pozwala przypomnieć jego ogromny wkład w rozwój polskiej kartografii.

LITERATURA

- Czyżewski J. 1966: Życie i dzieło Eugeniusza Romera. [W:] Eugeniusz Romer, Wybór prac, Warszawa, 1: 9–115.
- Janiszewski M. 1971: Istotne cechy kartografii romerowskiej. *Polski Przegląd Kartograficzny*, 3, 1: 8–12.
- Mazurkiewicz-Herzowa Ł. 1966: Eugeniusz Romer. Warszawa.
- Pawlak W. 1995: Geneza kartografii Romerowskiej. *Polski Przegląd Kartograficzny*, 27, 3: 117–128.
- Romer E. 1916: Geograficzno-statystyczny atlas Polski. Wiedeń.
- Romer E. 1921: Polski atlas kongresowy. Lwów–Warszawa.
- Romer E. 1928: Dziesiąte wydanie Małego Atlasu Geograficznego. *Polski Przegląd Kartograficzny*, 3, 23/24: 161–173.
- Romer E. 1936: *Polski Przegląd Kartograficzny* (La Revue Cartographique Polonaise), 1923–1934, *Czasopismo Geograficzne*, XIV: 1–15.
- Romer E. 1985: Geograf trzech epok. Czytelnik, Warszawa.
- Uhorczyk F. 1955: Bibliografia prac prof. Eugeniusza Romera. *Czasopismo Geograficzne*, XXVI, 1–2: 5–30.
- Uhorczyk F., Wąsowicz J. 1960: Bibliografia adnotowana dzieł kartograficznych E. Romera. E. Romer – wybór prac, 1: 137.
- Uhorczyk F. 1971: Zarys działalności naukowej Eugeniusza Romera i projekt programu prac nad Jego spuścizną kartograficzną. *Polski Przegląd Kartograficzny*, 3, 1: 2–7.
- Wąsowicz J. 1955: Kartografia romerowska. *Czasopismo Geograficzne*. XXVI, 1–2: 167–179.

SUMMARY

Eugeniusz Romer (1871–1954) is one of the most distinguished Polish cartographers. His scientific output comprises 510 works in the field of climatology, geomorphology, the didactics of geography and cartography. The beginnings of his scientific career did not imply that cartography would become his main interest. By reason of his profession as a teacher, he was aware of the need to provide the students with new textbooks and cartographic aids (maps and atlases). His new direction of interest found expression in the publication of the *Geographic Atlas* in 1908, which was then republished 16 times. This was the first hypsometric synthesis of the Earth surface. Solutions applied in the *Atlas* came to be recognised as the features of Romerian cartography. They include: consistent application of equivalent projection, adopting the 300-m isohipse as a boundary line between lowlands and uplands, a uniform generalisation of the contents of maps of the same type, application of the apparently empty map principle. These were later supplemented with other features: a consistent rainbow colour-chart, application of scale multiples in different atlas maps, a preference for block letters, usage of the same colours and cartographic symbols, an inclination to comparability by placing the map of Poland in maps of continents in a basic scale, a bias for traditional Polish names in map nomenclature, usage of simple, easily measurable symbols for economic phenomena, as extensive application of isarithms as possible.

If, initially, the main trend of the cartographic interest of E. Romer issued from didactic needs, the other trend was dictated by political reasons. It resulted in the preparation and publica-

tion in 1916 of the *Geographical-Statistical Atlas of Poland*, the first national atlas in our country. The novelty about the *Atlas* was the extensive application of the isarithmic method in the presentation of socio-economic issues.

The gleanings of the activities of the Geographic Bureau, established under the auspices of the Polish Peace Delegation in Paris in 1919, took the form of the *Polish Congress Atlas*, published in 1921. The extremely narrow scope of the subject matter of the cartographic compilation, scant usage of description, give an impression of an apparently empty map, which was one of the main features of Romerian cartography.

The publication, in 1928, of the *General Geographical Atlas*, the biggest cartographic work in the inter-war period, entirely prepared and printed in Poland, was a major event in the history of Polish cartography.

The inter-war period is characterised by very fruitful scientific and organisational activities of Romer. At that time, he published 126 works. It was atlases of varying purpose and content, the number of which (including re-editions) amounted to 58, and in the discussed period to 44, that brought him the biggest recognition.